

הרב יהודה הלוי עמיהי

'שאלה' בתרומה למנוי ב'בית האוצר'

שאלה

אדם מנוי ב'בית האוצר' שהפריש תרומות ומעשרות והתברר שהייתה טעות בהפרשה, האם יכול 'להישאל' על ההפרשה? הבעיה היא שמי שמנוי ב'בית האוצר' מקנה אוטומטית ללוי (ע"י 'מכירי לוייה') את המעשר בעת שמפריש ו'קורא שם', ויש לברר: האם יכול המפריש להישאל לאחר שהגיעו התרומות והמעשרות לתעודתם?

א. 'שאלה' במעשר

המאירי (שבת קכז ע"ב) כותב באחד ההסברים שלו שאי אפשר להישאל על המעשר; וזו לשונו:

ויש אומרים שאי אפשר להישאל אלא בתרומות הואיל ותרומה ניטלת באומד ומחשבה ונותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר אבל מעשר שאינו ניטל במחשבה אא"כ הפרישן אינו יכול להישאל עליו:

דברי המאירי הם מוקשים, כפי שכתבו התוספות¹ ששאלה מועילה גם במעשר. סברתו של המאירי היא שמעשר אינו ניטל במחשבה, אך לא ברור מה המקור לכך. ואפילו אם נאמר שמעשר חל רק על ידי דיבור, מניין שאין אפשרות להישאל עליו בשל כך, הרי כל שבועות ונדרים הם בדיבור, ואעפ"י כן מועילה שאלה בנדרים ובשבועות?! הגרש"ז אויערבאך² מאריך להקשות על המאירי, ויש להוסיף על קושיותיו שדברי המאירי מתבססים על גרסה דחוייה בגמרא שם, אך לפי הנוסח שבידינו אין כל צורך לחלק בין מעשר לבין תרומה, ובשניהם מועילה שאלה. וכן פסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"ד הי"ז): 'המפריש תרומה או מעשרות וניחם עליהן הרי"ז נשאל עליהן'.

ב. 'שאלה' בתרומה שביד כהן

בגמרא (נדרים נט ע"א) נאמר שכאשר התרומה היא ביד הכהן, אי אפשר להישאל עליה. הרא"ש³, הר"ן⁴ וראשונים נוספים הסבירו שמכיוון שהתרומה יצאה מידי הבעלים, כבר קוימה בה מצוות נתינה לכהן, לכן הבעלים אינו יכול להישאל ולהסיר ממנה שם תרומה.

1. תוס', פסחים מו ע"ב ד"ה הואיל.
2. מעדני ארץ, תרומות פ"ד הי"ז אות ח.
3. רא"ש, נדרים נט ע"א.
4. ר"ן, נדרים נט ע"א.

הש"ך⁵ הקשה: מדוע כשהתרומה ביד הכהן אין הבעלים יכול להישאל, הרי הבעלים יכול להתחרט ומעיקרא לא תחול כאן הפרשה, ומה בכך שהפירות ברשות הכהן? והוא משיב שכיוון שהבעלים כבר נתן את התרומה או המעשר, הרי השאלה היא בבחינת דיבור שאינו יכול לבטל מעשה. ב'קרן אורה'⁶ מביא את פירוש ר' אליעזר ממיץ שהכהן אינו יכול להתיר את התרומה מכיוון שלא הוא הקדישה, אבל הבעלים יכול להישאל על התרומה אפילו שהיא ביד הכהן, מכיוון שהוא עוקר את ההפרשה מעיקרא. לאור הנ"ל הסביר מהר"י קורקוס⁸ מדוע כשהביא הרמב"ם דין שאלה בתרומה הוא לא סייג וכתב שאין אפשרות להישאל כשהתרומה ביד כהן. לפי זה יכול הבעלים להישאל על התרומה גם כשהיא ביד כהן.⁹ גם ה'כסף משנה' כתב כן, והביא הסבר נוסף, ולפי הסבר זה מסכים הרמב"ם עם שאר הראשונים שאף הבעלים לא יכול להישאל לאחר הנתינה לכהן. ה'שלחן ערוך'¹⁰ הביא את דברי הרמב"ם, ולא הזכיר שכשהתרומה היא ביד כהן הבעלים אינו יכול להישאל, ומשמע שסובר שיכול תמיד להישאל, כיוון שהחרטה היא מעיקרא והתרומה בטלה מאליה. אולם ב'שלחן ערוך'¹¹ בהלכות צדקה משמע שסובר כדעת הרא"ש, שכאשר הצדקה הגיעה לידי המקבל, אין אפשרות להישאל עליה. ואולי יש לחלק בין צדקה לבין מעשרות. ברם הרמב"ם (הל' נדרים פ"ד ה"ד) כתב שיש שאלה בנדרי הקדש למרות שזה ברשות בדק הבית:

וכשם שנשאלים על נדרי האיסר ומתירין אותו, כך נשאלים על נדרי הקדש ומתירין אותו, בין נדרי קדשי בדק הבית בין קדשי מזבח... והוסיף (שם, פי"ג הכ"ה):

אמרו חכמים כל הנודר כאילו בנה במה, ואם עבר ונדר מצוה להשאל על נדרו כדי שלא יהא מכשול לפניו, במה דברים אמורים בנדרי איסר אבל נדרי הקדש מצוה לקיימן ולא ישאל עליהן אלא מדוחק שנאמר נדרי לה' אשלם. מכאן עולה שהרמב"ם הכריע שאפילו בנדרי הקדש מדוחק אפשר להישאל. מכל מקום בתרומות ומעשרות יש מחלוקת אם הבעלים יכול להישאל לאחר הנתינה לכהן. ולכאורה הוא הדין בנידון דיין: לדעת ר' אליעזר ממיץ יכולים תמיד להישאל, אפילו שהתרומה או תרומת המעשר נשפכו (וכך נראה גם ברמב"ם), ואילו לפי רוב הראשונים, כיוון שאין התרומה או תרומת המעשר ביד הבעלים, אי אפשר להישאל עליהן.

ג. 'שאלה' ב'מכירי לוייה'

הש"ך¹² כתב שהטעם שאין מועילה שאלה לאחר שהגיעה התרומה לידי כהן הוא משום

5. ש"ך, חו"מ סי' רנה ס"ק ו.
6. קרן אורה, נדרים שם.
7. מובא ברא"ש, שם ד"ה בתרומה.
8. מהר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ד הי"ז.
9. וכן הסביר גם הנוב"ך, תניינא יו"ד סי' קנד, לדעת הרמב"ם.
10. שו"ע, יו"ד, סי' שלא סעי' מח.
11. שו"ע, יו"ד סי' רנט סעי' ו.
12. ש"ך, חו"מ סי' רנה ס"ק ו.

שהבעלים עשה מעשה ונתן לכהן, ואם כך במעשהו ביטל את אפשרות הדיבור ואפשרות השאלה. ב'מעדני ארץ'¹³ מחדש הגרש"ז אויערבאך שאם הכהן חטף את התרומה והבעלים לא עשה מעשה נתינה, הבעלים יכול להישאל אפילו לשיטות האוסרות, כיוון שלא עשה מעשה של נתינה. ויש לעיין אם ב'מכירי לוייה' המעשר מגיע ללוי על ידי מעשה שמבטל את הדיבור והשאלה, או מכיוון שלפי הסבר רש"י¹⁴ 'מכירי לוייה' מועיל כי כל הלויים האחרים מתייאשים וממילא נשאר רק לוי זה שזוכה במעשר, אם כן, אין כאן גדר של מעשה נתינה, אלא המעשר הגיע לידי הלוי שהוא 'מכירי לויים' ללא מעשה ממשי של נתינה. לפי הסבר זה גם לדעות שתרומה ביד כהן אין להישאל עליה הכוונה היא כשהאדם נותן לכהן וללוי, אבל במקרה שאין נתינה בפועל אלא נתינה בדרך של מכירי לוייה, בזה נראה שאין צורך לחוש ואפשר להישאל גם לדעות אלו.

ד. 'שאלה' בכמות חסרה

בנידון דידן הסיבה שבגללה רוצה הבעלים להישאל על התרומות ומעשרות היא שהוא הפריש בטעות כמות חסרה (פחות מ'קצת יותר מאחוז'), ובמקרה שמפרישים כמות חסרה יש מחלוקת ראשונים אם ההפרשה חלה או לא: לדעת הרמב"ם¹⁵ ההפרשה לא חלה בכלל, ואילו לדעת הראב"ד¹⁶ התרומות והמעשרות חלים באופן יחסי על הכמות החסרה. לכן לשיטת הרמב"ם אין ללוי כל זכייה במעשר ראשון, שהרי הפרישו בכמות חסרה. ואפילו אם נאמר כדעת הראב"ד שהמעשר חל, יש מקום לומר שנוח לו ללוי שהבעלים יישאל על המעשרות ושוב הוא יפריש בכמות מלאה. נוסף על כך ברור ללוי, שהוא 'מכירי לוייה' ושמקבל מהבעלים את המעשר באופן קבוע, שהוא לא ייפסד מן השאלה על התרומות ומעשרות, שכן אלו יגיעו אליו שוב בהפרשה הנוספת, והפעם יהיה המעשר כדת וכדין וללא ספקות. את דברי הגמרא שאין שאלה ביד כהן נסביר שמדובר במקרה של סתם כהן שלא ברור לו שיקבל את התרומה החוזרת, אך כאמור בנידון דידן כולי עלמא יודו שיש מקום לשאלה, אפילו כשהמעשר ראשון' כבר הגיע ליד הלוי.

סיכום ומסקנות

- א. מועילה שאלה במעשר כבתרומה.
- ב. לאחר שהגיעו התרומות והמעשרות לידי הכהן והלוי, לכו"ע אין הכהן והלוי יכולים להישאל.
- ג. נחלקו הראשונים אם יכולים הבעלים להישאל במקרה שהתרו"מ הגיעו לידי הכהן והלוי.
- ד. אפילו לדעות שאין להישאל על המעשר כשהגיע ליד הלוי, מכל מקום אם הגיע לידי הלוי על ידי 'מכירי לוייה' (כגון שהוא מנוי ב'בית האוצר') - נראה שלכולי עלמא אפשר להישאל.

13. מעדני ארץ, הל' תרומות, פ"ד הי"ז אות ד.

14. רש"י, גיטין ל ע"א ד"ה במכירי.

15. רמב"ם, הל' מעשר פ"א הט"ו; שם, הל' תרומות פ"ג ה"ז.

16. ראב"ד, לרמב"ם שם.